

hüseyin gazi topdemir ile insan ve doğa ilişkisi üzerine söyleşi

HÜSEYİN GAZİ TOPDEMİR

Prof.Dr., Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

Eskireni: Bir kavram olarak doğa neye/nelere karşılık gelmektedir?

Hüseyin Gazi Topdemir: Doğa sözcüğü genellikle birkaç anlamda kullanılır. Düşünce tarihi açısından yaklaşıldığında, örneğin insanın doğduğunda karşısında bulunduğu, insan eliyle yapılmamış her şey doğadır. Ancak bu kullanımıyla doğa sınırlı bir varlık alanının anlatımı anlamına gelir. Oysa gündelik yaşamda da sıklıkla insan doğasından söz edildiği bilinmektedir. İnsanın doğası olur mu? Elbette huy, mizaç belki karakter anlamında insanın da bir doğası vardır. Sert mizaçlı, yumuşak huylu vb. anlatımlar da doğa sözcüğünün sınırları içerisindedir. Bir de felsefede kullanılan biçimiyle doğadan söz edilebilir. Bu doğa da herhangi bir şeyi kendisi yapan özellik anlamındadır ki, doğa sözcüğünün nitelik boyutu burada karşımıza çıkar. Buna felsefede öz denilmektedir. Öz, “olduğundan başka türlü olamayan” demektir ve felsefenin temel kavramlarından birisini oluşturmaktadır.

Burada özellikle doğa sözcüğünün anlam yüklü olduğundan ve bu anlam yüklü olmanın da dönemlere göre farklılık taşıdığından söz etmek yerinde olur. Örneğin Antik Grek Dünyasında doğa felsefesi denilen bir felsefi yaklaşım vardır. Daha doğrusu Grek felsefesinin önemli bir evresini oluşturan bu felsefe birinci anlamıyla doğa problemlerini ele alan bir akımı ifade etmektedir. Bu felsefenin konusunu oluşturan, varlık problemi ve varlıkların kendisinden kaynaklandığı ilk ana madde yani arkhe veya töz, cevher nedir sorusunun sorulması ve bu soruya verilen cevaplardan oluşur. Thales ile başlayan ve Demokritos ile son bulan bu felsefenin doğa felsefesi olarak adlandırılmasının nedeni de hem doğa olaylarını aklın ve doğal durumların sağladığı imkanlarla açıklamak hem de ilk ana maddenin ne olduğu sorusuna cevap vermesinde gelmektedir.

Bu dönemde kalıcı ve değişmez bir insan doğasının var olduğuna da inanılırdı. Bu yüzden örneğin kötü bir doğa eğitimle iyi bir doğaya çevrilemezdi. Buna karşı çıkan felsefe akımı ise sofizm, yani sofistlerin geliştirdiği felsefe olmuştur. Sofistler, eğitimle ve eği-

timin aracı olan gramer, retorik ve diyalektik ile gerçeği değiştirebileceklerine inandıklarından, kötü bir doğayı da iyi bir doğaya çevirebileceklerini düşünmüşlerdir. Bu bizim kültürümüzde de örneği olan bir yaklaşımdır. Örneğin büyük hümanist düşünür Yunus Emre “Söz ola kese savaşı, söz ola kestire başı” derken bu anlamda sözün gücüne dikkat çekmiştir.

Eskiyeni: İnsanın evrendeki yeri nedir?

Hüseyin Gazi Topdemir: İnsanın evrendeki yerini de birkaç şekilde değerlendirmekte yarar vardır. Çünkü insanın evrendeki yeri ve konumu da tarihsel bir olgusalılık taşımaktadır. Toplumdan topluma veya çağdan çağa farklılık gösteren bu durum, genellikle insanın varlık karşısında aldığı tutumun bir sonucudur. İnsana, doğaya ve evrene bakışın sonucu olarak şekillenen insanın evrendeki yeri sorunu tarihsel gelişme boyunca üç önemli evreden geçmiştir.

Birinci evre eski uygarlıklarda geliştirilen insan anlayışından oluşmaktadır. Bu uygarlıklarda insan doğanın doğal bir parçası olarak görülmüştür. Bununla birlikte düşünsel açıdan her şeye anlam yüklemeyi

doğal karşılan insan, kendisinin evrendeki yerini de bu açıdan belirlemiş ve sağduyusunun telkini sonucunda kendisini evrenin merkezinde gören bir yaklaşım sergilemiştir. Bu yaklaşım ilk anda çok ego merkezli bir yaklaşım olarak görülse de gerçekte öyle olmaktan çok, sağduyu gerçekçiliğinin bir sonucudur. Her gün Güneşin doğudan doğup battığını duyumsayan bir sağduyunun olgulara dayanarak vereceği en sağlıklı karar elbette ki “ben evrenin merkezindeyim” yargısı olacaktır. Nitekim bütün Antikçağ bilim ve felsefesine bu yaklaşım egemen olmuş, fizik ve astronomi biliminde geliştirilen kuramlar bu düşünce

İnsan doğa ilişkilerinin de elbette tarihsel bir boyutu vardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Antikçağda doğanın bir parçası olarak kendisini gören insan, doğadaki düzenlilikleri izleyerek hayatta kalmayı başarmıştır. Bundan dolayı da son derece doğal ve olması gerektiği şekilde gelişen insan doğa ilişkisi uygarlaşmayla birlikte doğanın aleyhine dönmeye başlamış, doğanın doğal dengesi bozulmuştur.

ekseninde oluşturulmuştur. Temel argüman şudur: İnsan Yer’in üzerindedir. Öyleyse Yer ve dolayısıyla da insan evrenin merkezindedir. Çünkü Güneş dahil bütün evren aslında 24 saatte bir Yer’in etrafında dolmaktadır. Bu yaklaşım Ortaçağlar boyunca da devam etmiştir. Ancak bu dönemde temel argüman fiziksel değil, teolojiktir. Yani yine anlam yükleme söz konusudur, ancak bu kez anlam teolojiden getirilmiştir. Şöyle ki: Tanrının yaratma gayesi insandır, insan Yer’in üzerindedir, öyleyse Yer evrenin merkezindedir. Bu düşünce anlayışı Antikçağ bilim geleneğiyle bağdaştığından ne doğuda ne de batıda yeni kuram arayışına girilmemiştir.

Bu yaklaşım 16. yüzyılın ortalarında Mikolaj Kopernik adlı bilginin Yer ve Güneş’in yerlerini değiştirmesine kadar sürmüştür. Bu değişim başlangıçta çok etkili olmamış, ancak zaman içerisinde Galileo ve Newton tarafından niceliksel doğa tasarımı geliştirilince Yer merkezli evren tasarımı cevap veremediği bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu güçlüklerin aşılmasıyla da mo-

dern dönemdeki insan, doğa ve evren tasarımı yerleşmiştir. Bu yüzden batılı kültür kuşağı açısından Kopernik, Darwin ve Freud ile birlikte gelenek yıkan bilginler olarak kabul edilirler. Çünkü Kopernik binlerce yıllık gelenek içerisinde kendisini üzerinde bulunduğu Yer ile birlikte evrenin merkezinde sükûnet içerisinde düşleyen insan, birden bire sıradan bir gök nesnesi haline gelen Yer’in üzerinde diğer gezegenler gibi dolaşır halde bulunmuştur. Kendisini benzer şekilde yaratıkların en şerefli ve üstünü kabul ederken, Darwin bütün canlıların yakınlığından söz ederek, insanın özel bir tasarım olmadığını bildirmiştir. Nihayet Freud insan davranışlarının çok büyük oranda bilinç dışı istek ve dürtülerce yönlendirildiğini söyleyerek, insanı sıradanlaştırmıştır. Bu yaklaşımların bizim kültür dünyamıza yansımaları hem çok geç, hem de zayıf olmuştur.

EskiYeni: İnsan-doğa ilişkisinin gelişiminin bir öyküsü var mıdır? Eğer varsa bu ana hatlarıyla nasıl ifade edilebilir?

Hüseyin Gazi Topdemir: Her şeyden önce insan doğada ve doğanın bir parçası olarak bulunmaktadır. Bu nedenle doğaya duygusal, duygusal ve ussal bakımlardan bağlıdır. Dolayısıyla insan-doğa etkileşiminin, iletişiminin ve ilişkisinin de bu bakımlardan gerçekleşeceği açıktır. Bu anlamıyla konuya yaklaşıldığında, örneğin modern dönemin başlarında insan, doğanın efendisi ve hakimi olarak tanımlanmış ve bu bakış açısıyla da doğaya karşı çok da fazla saygılı olmayan bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu yaklaşım kısa süre sonra tam anlamıyla sömürüye dönüşmüştür. Günümüze kadar etkileri gelen bu sömürünün en kötü yönü de çevre kirliliğine ve giderek de çevre felaketine yol açmış olmasıdır.

Zamansallık taşıyan her şeyin tarihe kaydı düşüyor demektir. İnsan doğa ilişkilerinin de elbette tarihsel bir boyutu vardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Antikçağda doğanın bir parçası olarak kendisini gören insan, doğadaki düzenlilikleri izleyerek hayatta kalmayı başarmıştır. Bundan dolayı da son derece doğal ve olması gerektiği şekilde gelişen insan doğa ilişkisi uygarlaşmayla birlikte doğanın aleyhine dönmeye başlamış, doğanın doğal dengesi bozulmuştur. Bu bozulmanın sonucunda başta küresel ısınma olmak üzere, ozon tabakasının yırtılması, dünya üzerinde

oluşmaya başlayan radyasyon ve sera etkisi, giderek büyük felaketler biçiminde gerçekleşmeye başlamış, doğa adeta intikamını sert biçimde almaya başlamıştır.

Doğanın gereksiz ve muhteris bir biçimde sömürülmesiyle oluşan olumsuz doğa koşulları, doğal bitki örtüsünü de bozmuş, sonunda insan ve hayvanlar sağlıklı beslenmek zorunda kalmışlardır. Bu da istenmeyen birçok hasatlığın insanın dünyasına yayılmasına ve sonuçta kitlesel ölümlere yol açmıştır.

Eskiyeni: Akıl ve dinin insanın doğaya karşı ortaya koyduğu tutumlardaki yeri nedir? Bunlardan hangi sonuçlar ortaya çıkmıştır?

Hüseyin Gazi Topdemir: Çok sık olarak bir Kızılderili atasözü dile getirilir, bilirsiniz: “Dünya bize atalarımızdan kalmadı, çocuklarımızdan ödünç aldık.” İnsanın doğaya bakışını serimleyen bu söz, birkaç bakımdan irdelenebilir. Ancak asıl belirleyici tarafı doğayı sömürülecek bir varlık alanı olarak değil de, vakti geldiğinde sahibine teslim edilecek bir emanet olarak görmesidir. Akıl veya akılcılık açısından değerlendirildiğinde, insanın kendisine, kendi yaşamına katkı yapacak daha iyi koşullarda yaşamını sürdürmesini sağlayacak arayışlar içerisinde bulunmasını doğal karşılamak gerekir. Mesela İslâm Dini açısından “İlim Çin’de de olsa alın” sözünü de insanın kendine daha insani bir yaşam sağlayacaksa, bilginin nerede üretildiği, kim tarafından üretildiği önemli değildir düşüncesinin telkin edildiği şekilde değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Mademki hadis bilginin doğru olması koşulunun dışında bir sınırlandırma getirmemektedir, öyleyse insana düşen görev bu telkin ve yönlendirmeyi aklın ve dinin sınırları içerisinde doğru şekilde yerine getirmek olmalıdır. Daha önce de söylediğim gibi, İslâm Dünyasında örneğin klasik dönemde -ki bununla 8.-11. yüzyıllar arasını kastetmekteyim- doğayla bir sorun yaşanmamıştır. Modern dönemde ise bilgi üreten ve bu anlamda bilgi pazarlayan bir konumda bulunmaması dolayısıyla İslâm toplumları da batılı toplumlar gibi doğayı tüketmekte bir sakınca görmemektedirler. Çünkü kendi özgün bilgi ve bilim anlayışlarını kaybetmişlerdir. Bugün ülkemizin kendine yetecek buğdayı üretememesi ve ekilebilir alanlarının büyük kısmının gereksiz gübre-

leme ve ilaçlama sonucu verimsizleşmesi ve sağlığa zararlı hale gelmesi ciddi bir sıkıntıdır ve bunun nedeni de daha çok batı taklitçiliğinin bir gereği ve sonucudur.

İster akıl yönünden olsun isterse din yönünden olsun, diyelim ki, hem beden hem de ruh sağlığını korumak insana verilmiş bir görevse ve insanın varlığının devamı doğanın varlığının devamıyla yakından ilintiliyse, o zaman insanın başka türlü davranması gerekirdi. Oysa batılı kapitalist ruhun doymaması ve gerekli olanın bin katı fazla üretim ihtirasıyla doğayı tahrip etmesi, sonra da “eğer geliyorsanız, yapmanız gereken doğayı sömürmektir” kuralını ileri sürüp de, bu telkin bütün toplumlarca sorgulanmadan kabul edilmesi sonucunda, geldiğimiz nokta budur. Oysa bizim geleneksel kültürel yapımız içerisinde hem din hem de akıl açısından daha uygar bir yaklaşım söz konusudur doğaya. Bu noktada değerli halk ozanı Aşık Veysel’in şu dizelerini anımsamamız yeterlidir:

İslâm Dünyasında örneğin klasik dönemde -ki bununla 8.-11. yüzyıllar arasını kastetmekteyim- doğayla bir sorun yaşanmamıştır. Modern dönemde ise bilgi üreten ve bu anlamda bilgi pazarlayan bir konumda bulunmaması dolayısıyla İslâm toplumları da batılı toplumlar gibi doğayı tüketmekte bir sakınca görmemektedirler. Çünkü kendi özgün bilgi ve bilim anlayışlarını kaybetmişlerdir.

Dileğin var ise Allah’tan,
Almak için uzak gitme topraktan,
Cömertlik toprağa verilmiş Hak’tan,
Benim sadık yârim kara topraktır.

Şiirin bütünü göz önüne alındığında, hem toprağa saygıdan söz edilmekte hem de toprakla yaşamın devam edebileceği açıkça vurgulanmaktadır. Bugün ekolojik tarım denilen, yani çevreye saygıyı ön planda tutan, yeni ürün elde etme çabalarını da bu bağlamda ele almak ve toprağa saygılı bir aklın doğa anlayışı olarak düşünmek yerinde olur.

Eskiyeni: Dinin insan doğa ilişkisine tarih boyunca etkileri ne olmuştur, bugün din, bu konuda hangi

konum ya da konumlarda bulunmaktadır? Sekülerleşmenin etkileriyle bu etkileri karşılaştırılacak olursanız sizin saptamalarınız ana hatlarıyla nelerdir?

Hüseyin Gazi Topdemir: Başlangıçta olumlu olduğunu söylemek mümkün gözükmektedir. Ancak bugün doğaya bakışın belirlenmesinde dinin rolü neredeyse yok denecek kadar azalmıştır. Bunun sekülerleşmekten çok bilimdeki gelişmelerle ilişkisi vardır. İslâm dininin ilk dönemlerinde ibadet açısından doğal olaylara başvurmak söz konusuysen, giderek bilimde ve özellikle de matematikte gerçekleştirilen gelişmeler bu bakışın değişmesine

Diğer bir nokta da, ilerlemeye duyulan güven ve bağlanma duygusunun yarattığı ihtirastır. Bugün en dindar kimse bile küfretse dahi, bilimin ürünlerini sonuna kadar ve hiçbir kısıtlama getirmeksizin sömürürcesine kullanmaktadır. Bilimin uygulama boyutu olan teknolojiyle, doğa insan tarafından yenilmeye, alt edilmeye çalışılmaktadır. İnsan daha fazla konfor, daha fazla rahatlık, daha fazla hız istemektedir. Daha fazla konut, daha yüksek bina istemektedir. Bilimi besleyen insanın doymak bilmeyen bu ihtirasıdır.

neden olmuştur. Örneğin Ramazan ayı ne zaman başlayacak? Bu sorunun cevabı başlangıçta Ay'ın hareketlerinin izlenmesine bağlıydı. Sözüne güvenilir iki kişi ilk hilali gördüğünü söyleyip, tasdik ettikten sonra oruç tutulabilirdi. Zira namaz vakitleri içinde benzer bir durum söz konusuydu. İlk hilalin, yani Ramazan ayının başlangıcını oluşturacak ilk hilalin belirlenmesi dolayısıyla çok önemliydi. Ayrıca İslâmiyet'in zamanla geniş topraklara yayılmasıyla, hilalin başlangıcı da farklılık taşıdığından bütün Müslümanların aynı zamanda oruç ibadetini başlatıp tamamlamaları bir gereklilik haline gelmişti. Böylece gökteki olayların yakından izlenmesi büyük önem taşıyordu. İslâm dünyasında gözlemevlerinin çok sık kurulması, gözlem araç ve gereçlerinin hassasiyetinin artırılması büyük ölçüde bu dini uygulamaların gerektirdiği bir durumdu. Gökyüzüne duyulan bu yakın ilgi ve yaklaşım hem doğayı yakından izlemenin ge-

rekliliğinin bir sonucuydu, hem de astronomi biliminin gelişmesinde çok etkili rol oynuyordu. Bu izleme ve gözlem kayıtlarının düzenli tutulmasıyla, matematik ve astronomide ciddi gelişmeler kaydedilmesine yol açtı. Giderek bilim kuramsal bir kimlik kazandı ve artık örneğin Ramazan ayının ne zaman başlayacağını binlerce yıl sonrası için bile önceden hesaplamak olanaklı oldu. Bilimdeki bu gelişme, bilim için fevkalade önemliydi ve bugün toplumların kazandıkları refahı sağlaması bakımından takdir edilmesi gereken bir durumdur. Ancak bu gelişme sonucunda insan doğadan uzaklaştı ve doğaya yabancılaştı. İster istemez yabancı olduğu doğayı da acımasızca yok etmekten veya bu şekilde davranmaktan çekinmedi. Bilimdeki gelişme teknolojiyi, teknoloji de refahı artırdıkça insanlar daha fazla doğaya yabancı veya doğayla tümleşik olmayan mekanlarda yaşamaya, üretmeye ve tüketmeye başladı, daha fazla kaynak yaratmak için de doğaya daha fazla yüklenildi. Bugün daha fazla buğday, mısır, domates vb. elde etmek için topraktaki küçük canlıları yok eden ilaçlar her yerde kullanılmaktadır. Bu uygulama belki ürünü artırmakta ancak toprakla can cana bir arada yaşayan küçük canlıların yok olmasına yol açmaktadır. Bunun sonucunda bugün toprağın doğası bozuldu ve nihayet bir süre sonra da çoraklaşıp, verimsizleşti. Şimdi ekolojik tarımın her fırsatta gündeme getirilmesinin nedeni de budur.

Eskireni: Bilim, insanın doğa ile ilişkisini ne yönlerden etkilemektedir?

Hüseyin Gazi Topdemir: Bu sorunuz adeta bir deriyadır. Şu ana kadar konuştuğumuzun hepsi bu sorunun cevabını da içermektedir. Ancak yine de birkaç noktaya değinmeliyim. Bilim esasen bir tanıma çabasıdır. İnsanoğlu dünyaya geldiği andan itibaren olup bitenleri anlamaya gayret etmektedir. Klasik dönemde İslâm Dünyasında buna çok güzel bir adlandırma yapılmıştır: hasbi tecessüs. Yani bir şeyi salt merak duygusuyla araştırmak, peşine düşmek ve tanımak duygu ve düşüncesini yansıtan bir sözdür. Bu yaklaşım maalesef moderniteyle birlikte, çıkar gözetken bir yapıya dönüşmüştür. Bugün insanlar komşularını dahi çıkarı yoksana tanımak gereksinimi duymamaktadırlar. Bu yapı büyük ölçüde bilimlerdeki gelişmenin diğer insan

etkinliklerindeki gelişmelerden daha hızlı ve kuvvetli olması ve diğer etkinlikleri ciddi ölçüde etkilemesiyle oluşmuştur. O yüzden çok sık olarak “bilimin sağladığı veriler ışığında”, “bilimsel verilere göre” gibi çeşitli belirlemelere baş vurulmaktadır.

Diğer bir nokta da, ilerlemeye duyulan güven ve bağlanma duygusunun yarattığı ihtirastır. Bugün en din-dar kimse bile küfretse dahi, bilimin ürünlerini sonuna kadar ve hiçbir kısıtlama getirmeksizin sömürürcesine kullanmaktadır. Bilimin uygulama boyutu olan teknolojiyle, doğa insan tarafından yenilmeye, alt edilmeye çalışılmaktadır. İnsan daha fazla konfor, daha fazla rahatlık, daha fazla hız istemektedir. Daha fazla konut, daha yüksek bina istemektedir. Bilimi besleyen insanın doymak bilmeyen bu ihtirasıdır. Bu ihtiras bilimi beslerken aynı zamanda da bilimin ürünleri doğayı kirletmektedir. Acı olan da kirlenen doğayı da yine bilim temizlemektedir. Kısacası insanın doğaya bakışını günümüzde belirleyen tek şey bilimsel gelişmelerdir.

Eskişeni: Bilimde farklı anlayışların ortaya çıkmasının, bu ilişkiyle ilgili sonuçları olacağından da söz edilebilir mi?

Hüseyin Gazi Topdemir: İlk başta sanki olacakmış gibi gelmektedir. Aslında bu hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir. Yani farklı bilim anlayışları söz konusu olmayacaktır. Çünkü yaklaşık son elli yılda post-modern söylem adı altında geliştirilen bakış açısı tam bir fiyasko oldu. Modernitenin araçları karşısında sadece bir temenni olmaktan ileri gidemedi. Çünkü modernite akıl ve onun ürettiği en sağlam bilgi türü olan bilime dayanmaktadır. Bilimin üretildiği mantık değişmedi. Bilimde demokrasi yok. Bilimin ortaya koyduğu ürünleri, sonuçları nasıl değerlendirmek gerektiği de bilimin konusu değil. Üretimi bütünüyle nesnel ve rasyonel olan bilimin sonuçlarının değerlendirilmesi dinsel, siyasal, iktisadi, ideolojik vb. olabilir. Bilim, tarihin her döneminde ilgi odağı olmuştur. Değişen tek şey ona yüklenen anlamdır.

Bunun anlamı şudur: Bilim tarih boyunca üretilmesinden, toplumsallaşmasına kadar, başka bir deyişle ne şekilde kullanılacağına karar verecek yetkili organların ne olması gerektiği noktalarında daima egemen gücün gereksinimleri doğrultusunda biçimlenmekten

kurtulamamıştır. Geçmişte erdem olarak kabul edilirken, günümüzün çok gelişmiş toplumlarında bilgi açık bir meta, pazar ürünü olarak görülmekte, hatta her tür bilgiye dayalı etkinliğin sonucuna da çıktı, ürün vb. adlar verilmektedir. Kısacası bütün bilgi eylemi açık pazarı olan bir meta haline gelmiştir. Doğal olarak bilgiyi üretenler üretici, bilgiyi isteyenler tüketici, bunun gerçekleştiği kurumlar da bilgi satışı yapan ticarethanelere dönüşmüştür. Bu durum bilginin tarihin her döneminde sahip olunmak istenen bir şey, bir değer veya bir güç olarak görüldüğünün açık göstergesidir. Üstelik güç olduğu kadar varlığın yeniden inşasının bir aracı olarak da insan, doğa ve evren algısının oluşumundaki tek belirleyici unsur haline gelmiştir. Durum böyle olunca ne Müslüman ne Hristiyan bilimden vazgeçemez. Çünkü bilim demek var olmanın devamı demek. Bilim yoksa hayat da yok. Diğer taraftan bilim sadece şimdi için etkin bir unsur değil, aynı zamanda

Bilim tarih boyunca üretilmesinden, toplumsallaşmasına kadar, başka bir deyişle ne şekilde kullanılacağına karar verecek yetkili organların ne olması gerektiği noktalarında daima egemen gücün gereksinimleri doğrultusunda biçimlenmekten kurtulamamıştır. Geçmişte erdem olarak kabul edilirken, günümüzün çok gelişmiş toplumlarında bilgi açık bir meta, pazar ürünü olarak görülmekte, hatta her tür bilgiye dayalı etkinliğin sonucuna da çıktı, ürün vb. adlar verilmektedir. Kısacası bütün bilgi eylemi açık pazarı olan bir meta haline gelmiştir.

geleceğin tasarlanmasından da sorumlu. Öyleyse, geleceği tasarlayan bilgi eğer bir toplumda üretilemez hale gelmişse, ne olur sorusunu sormak zamanı gelmiştir artık. Bunun tarihin gösterdiği açık sonucu şudur: O toplum ister istemez geçmişe yönelecek, üstelik bu yönelimi geçmişi inceleyip günceli yakalamak için olmayacak, aksine bir maziperestliğe dönüşecektir. İbn Haldun'un dediği üzere doğmuş, gelişmiş ve artık ölmeye yüz tutmuş her uygarlığın varlık karşısındaki tutumu tamamen bu şekilde

gerçekleşmektedir. Maziye sarılarak bir süre daha yoluna devam eden bu uygarlıklar, bilgiye bir amaç olarak değil de, bir araç olarak baktıkları için, uygarlık yaratan bilgiyi üreten güçler tarafından ortadan kaldırılacaklardır. Her zamanda kaldırılmışlardır. Bunu kimse göze alamaz.

Eskireni: Kapitalizmin ve modernliğin bu ilişki yönünden sonuçları neler olmuştur?

İslâm Dünyasında 13. yüzyıldan günümüze bir daha bu kadar sağlıklı bir insan doğa ilişkisi kurulamamıştır. Çünkü Müslümanlar bir daha bilimin patronu olmayı başaramadılar. Dolayısıyla öykünmek durumunda kaldılar ve öykünme de hiçbir zaman öykünülenden daha iyi olamayacağı için, İslâm kültürü içerisinde de doğaya saygılı, dost bir etkileşim gerçekleşemedi.

Hüseyin Gazi Topdemir: Elbette kötü olmuştur. İlerleme, kalkınma ve refah istenen şeylerdir ve bütün insanlar bunu hak etmektedir. Sorun bu hakkın vahşice elde edilmeye yönelmiş olmasıdır. Çare doğaya saygılı bir gelişme programıyla bilim yapmaktır. Bilim buna hazırdır. Sorun bilimi finanse eden egemen gücün buna hazır olup olmadığıdır. Bugün haberleşme, iletişim çok önemlidir. Hatta iletişim çağında yaşıyoruz. Atmosferimiz bile gelişmiş ülkelerin yerleştirdikleri uydularla dolu. Ancak bunun iyi olduğunu nasıl söyleyebiliriz? Ancak atmosferimize, dünyamıza saygılı maddelerden yapılmışsa sıkıntı yok. Kötü amaçlar, yasadışı dinlemeler için kullanılacaksa elbette kötüdür.

Asıl sorun sanırım kapitalizmin sadece kar amacıyla her şeye yaklaşmasında yatmaktadır. Daha fazla kar getirecekse, insanı da, doğayı da evreni de sömürmekten kaçınmamaktadır. Serbest girişim adı altında hiçbir insani yön dikkate alınmadan girişimler yapmakta, yeni sanayi alanları açılmakta, yeni kimyasallar geliştirilmektedir. Sürekli tüketimin körüklenmesi, daha fazla üretimin de doğmasına yol açmakta. Doğal malzeme talebi karşılanıyorsa bu kez suni maddeler geliştirilmektedir. Bunun sonu yok. Geriye tek son

kalmaktadır: Kapitalizmin çevreye, insana ve topluma saygısız kazanma tutkusu ve uygarlığın sonu.

Oysa altın çıkarılmalı, halkın refahı artırılmalı. Ancak siyanürle çıkararak çevre felaketine yol açmamalı. Onun yerine çevreye saygılı yöntemler geliştirerek çıkarılmalı. Bilim bunu yapabilir.

Eskireni: Bugünkü durum itibarıyla insan-doğa ilişkisinde yaşanan belli başlı sorunlar nelerdir? Bu sorunların ardında ne gibi etmenlerin bulunduğundan söz edilebilir?

Hüseyin Gazi Topdemir: Yukarıda da değindiğim gibi günümüzde, hem ülkemizin hem de insanlığın geleceğine ilişkin kaygıların, korkuların, soru ve sorunların yanıtı, uygarlık ve bilim ilişkisi nedir sorusunun yanıtında gizlenmiştir. Bilim tarihi araştırmaları uygarlaşma ve doğru bilgiye karşı alınan tavır arasında yakın bir ilişki olduğunu ve bu ilişkinin hem bilginin mahiyetini hem de toplumsal yapının biçimlenmesini belirlediğini göstermiştir. Dolayısıyla beklenen yanıt bireylerin ve toplumların bilime karşı aldıkları tutumla yakından ilişkilidir.

Bugün batı toplumları ilerleme uğruna gözlerini kırpmadan çalışmaktadırlar. On binlerce fok balığını yağ ve süs hammaddesi yapmak için acımasızca öldürmektedirler. Batıda bilim mevcut haliyle uygarlık değil yokluğun aracı haline getirilmiştir. Dediğim gibi bunun sorumlusu bilim değil, hüküm verme noktasındaki yetkililerdir. Bu pervasızlık sonucunda kendi toprakları artık sağlıklı ürün vermediği için, az gelişmiş ülkelerin topraklarını kullanmaya başladılar. Bunun düzeltilme zamanı çoktan gelmiştir. Sevindirici yön, her geçen gün daha çok insanın çevreye saygılı olması gerektiği bilincini kazanmasıdır.

Eskireni: Felsefe ve bilim tarihi bakımından İslam tarihi ve kültüründe insan doğa ilişkisi ne yönde seyretmiştir?

Hüseyin Gazi Topdemir: Öncelikle genel anlamda İslam'ın bilgiye, özelden bilimsel çalışmaya verdiği önemi anlamak gerekir. İlk dönemdeki dini yaşantı, bilgi elde etme yolundaki çabada bir taassuba sebebiyet vermiyordu. Bu çok önemliydi. Gerek 'Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?' gibi *Kur'an* ayetleri gerekse 'İlim Çin'de de olsa gidip onu al-

nız!' gibi Hz. Peygamber'in hadisleri bu konuda olağanüstü teşvik ediciydi. Burada karşımıza iki olgu çıkıyor: İlmin kim tarafından ve nerede üretildiği önemli değildi; öte yandan bilgi mü'minin yitik malıydı. Onu gidip elde etmeliydi.

Genel anlamda böyle bir teşvik edici unsur varken, bir de özel bir sebep vardı elbet; o da hasbi teccüsüs yani bilgiye salt bilgi olduğu için itibar etme. Eski Yunanlıların 'theoria' etkinliği olarak yaptığı gibi bilgiyi sadece 'merak duygusu' ile araştırma tutkusunu. Bu süreçte esas amaç, bilgiyi elde etmektir. Çünkü bilgi erdem demektir. Kim erdemli olmak istemez?

Klasik dönem İslâm Dünyasında bilime verilen yüksek değer felsefe tarafından da büyük ölçüde geliştiriliyordu. Bu felsefe varlığına, bilgiye ve değere bilgece yaklaşmayı, sorunların anlaşılmasında aklın yol göstericiliğini doğal şekilde kullanmayı başarmıştı ve bu başarı yaratıcı aklın ürünlerinin de doğal olarak artmasını sağlıyordu. Bilimin gelişmesinde bunun rolü açıkça ortadadır. Bu akılcılık aslında peygamberin de bir tutumuydu. Bir bedevi bir gün peygambere develerine bir hastalığın bulaştığını ve önleyemediğini belirtir. Peygamber öncelikle hasta develeri diğerlerinden ayırmasını ve daha da önemlisi ilk devenin hastalığı nerede kapıldığını bulmasını salık verir. Böylece hem koruyucu hekimliği, yani problemlere karşı önceden hazırlıklı olunmasını hem de problemin kaynağına gidilmesinin gerektiği açıkça insanlara gösterilmiş olmaktadır. Bu anlamlı dönem kısa sürmüştür. İslâm Dünyasında 13. yüzyıldan günümüze bir daha bu kadar sağlıklı bir insan-doğa ilişkisi kurulamamıştır. Çünkü Müslümanlar bir daha bilimin patronu olmayı başaramadılar. Dolayısıyla öykünmek durumunda kaldılar ve öykünme de hiçbir zaman öykünülenden daha iyi olmayacağı için, İslâm kültürü içerisinde de doğaya saygılı, dost bir etkileşim gerçekleşemedi.

Eskireni: Modern Türkiye'nin düşünce ve bilim tarihinde bu yöndeki durumu nedir? Nereden gelindi, nereye doğru gidiliyor?

Hüseyin Gazi Topdemir: Doğrusunu isterseniz bu süreç oldukça karmaşık ilerlemektedir. Bugün Türkiye'de bilim yapılmaktadır. Ancak bilime dayalı bir kalkınma programı izlenmemektedir. Uluslararası etkilere açık yönetimler, ülkenin kalkınması için gerekli

olan enerji, gıda, ilaç vb. temel alanlarda yerel koşulları gözetmeden hareket ederek doğayla uyumlu yatırımlarda bulunmuyorlar. Ülkede bir metre küp doğal gaz yokken, bütün enerji ve ısınmayı doğal gaza bağlayabiliyorlar. Buna da başarı diyor ve oy da alıyorlar. Şimdilerde nükleer santral kuracağız diye tutturdular, uranyum peşindeler. Oysa Türkiye uranyum değil, Toryum cenneti. Acaba Toryum santralleri kurmayı düşünüyorlar mı? Bütün bunlar ciddi sorunlar. ■